

TURKIY MILLATLARNI BIRLASHTIRISH YO‘LIDA MADANIY MAYDON VA SENOGRAFIYANING O‘ZIGA XOS TEKNOLOGIK HAMDA BADIY JARAYONLARI

Oxundedayev Xojiakbar Maxamadali o‘g‘li

Namangan davlat texnika universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23059302>

Annotatsiya. Milliy qdiryatlar va Turkiy xalq ommaviy bayramlarning mohiyati, tasviriy, Butunjahon ko‘chmanchilar o‘yinlari jarayonining o‘ziga xosligi, tomosha sahnasining badiiy jarayonlari, funksiyasi, marosimi ommaviy bayramlarning davri bog‘liqligi va o‘ziga xosligi ilmiy va tahliliy nazariyasi haqida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Qadimgi sharq, g‘rb hamda O‘rta Osiyo, Turkiy xalqlar, ommaviy bayram, Qirg‘iziston, Butunjahon ko‘chmanchilar o‘yinlari maydon tomoshalarining qiyosiy tahlili, diniy qarash marosimlar, bugungi xalqaro ko‘chmanchilar, Navro‘z bayramlar va badiiy bezaklar, sahnalarning o‘ziga xosligi va mohiyatining farqi.

Аннотация. национальные ценности и тюркский народ проанализированы сущность массовых праздников, образность, специфика процесса Всемирных кочевых игр, художественные процессы зрелищной сцены, функции, ритуал научно-аналитическая теория зависимости и своеобразие периода массовых праздников.

Ключевое слово: древний Восток, Запад и Средняя Азия, тюркские народы, массовый праздник, Кыргызстан, Всемирные игры кочевников сравнительный анализ полевых представлений, религиозный взгляд ритуалы, сегодняшние международные кочевники, Навруз праздники и художественные украшения, различие оригинальности и сущности сцен.

Annotation. National qdiryats and the Turkic people analyzed the scientific and analytical theory of the nature of public holidays, imagery, originality of the process of the World Nomad Games, artistic processes of the viewing scene, function, ritual of the period of public holidays, dependence and originality.

Keyword: comparative analysis of field performances of ancient Eastern, Georgian and Central Asian, Turkic peoples, public holiday, Kyrgyzstan, World Nomad Games, religious vision ceremonies, today's international nomads, Navruz holidays and artistic decorations, the difference in the originality and essence of the scenes.

ВВЕДЕНИЕ

На международных мероприятиях наблюдаются уникальные эволюционные процессы. Актуальность приобретают пространственные движения, основанные на новых технологиях, красочные танцевальные представления в костюмах, шоу-аниматоры-дроны, чудо-насекомые водно-парусных представлений, широкое использование разнообразных

современных изобразительно-феноменальных технических форм, методов и средств, гармоничные интерпретации национальных театрализованных представлений с глобальными ценностями, основанными на массовом показе. "День мертвых" в Мексика, Бразилии а также праздник карнавал, "Холи" в Индии и открытие и закрытие международных спортивных игр в последние годы в условиях глобализации культурные изменения привели к созданию национальной и традиционной модели сценографии национальных театрализованных массовых праздников. развитие сценографии массового зрелища, приобретает все большее значение в его международной пропаганде. В сценографии массовых праздничных представлений приобретает актуальное значение сравнительное исследование и апробация на практике отечественного и мирового опыта, исследование творческих процессов, связанных с национальными обычаями среднеазиатских и тюркских народов, использованием элементов традиционного зрелищного искусства, выявление специфических направлений.

INTRODUCTION

Unique evolutionary processes are observed in public events organized in international arenas. Of urgent importance are spatial movements based on the new technology, dance performances with colorful costumes, drone-animator shows, miraculous images of Water-Island performances, the widespread use of various modern pictorial-Event Technical forms, methods and means, the interpretations of national theatrical performances, harmonized with global values based on public performance. "Halloweenin" recent years in the world, in particular in European mamalakats,"Day of the dead "in Mexico, "Carnival" celebration popular in the world in Brazil and the, "Holly" Holiday in India and the holding of international sports games opening and closing performances in the context of globalization in the cross section of cultural changes, maintaining the national and traditional model of national theatrical public holiday, It is becoming increasingly important in promoting international trade. In the scenography of public holiday performances, an urgent importance is attached to comparative research of local and world experiences and testing in practice, research of creative processes related to the national customs of Central Asia and Turkic peoples, the use of elements of traditional watch art, identification of specific directions.

KIRISH

Xalqaro maydonlarda tashkil etilayotgan ommaviy tadbirlarda o'ziga xos evolyutsion jarayonlar kuzatilmoqda. Yangi texnologiyaga asoslangan fazoviy harakatlar, rang-barang libosli raqs namoyishlari, dron-animatorli shoular, suv-sayil tomoshalarining mo'jizaviy hakaratlari, turli zamonaviy tasviriy-hodisaviy texnik shakl, usul va vositalardan keng foydalanilishi, milliy teatrlashgan tomoshalarining ommaviy namoyishga asoslangan global qadriyatlar bilan uyg'unlashgan talqinlari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

So'nggi yillarda Jahonda turli xalqaro festival va bayramlarning tashkil etilishi, xususan Yevropa mamalakatlari "Xellouin" bayram, Meksikada "O'liklar kuni", Braziliyada dunyoda mashhur bo'lgan karnaval bayrami hamda Hindistondagi "Xoli" bayrami va xalqaro sport o'yinlar ochilish va yopilish tomoshalaririning o'tkazilishi globallashuv sharoitida madaniy o'zgarishlar kesimida milliy teatrlashgan ommaviy bayram ssenografiyasining milliy va an'anaviy modelini saqlash, ularning mavqeyini ko'tarish va rivojlantirishga qaratilishi ommaviy tomosha ssenografiyasining rivojlanishi, xalqaro miqyosda targ'ib etilishida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ommaviy bayram tomoshalari ssenografiyasida mahalliy va jahon tajribalarini qiyosiy tadqiq etish hamda amaliyotda sinash, O'rta Osiyo hamda turkiy xalqlarning milliy urf-odatlarini,

an'anaviy tomosha san'ati elementlaridan foydalanish bilan bog'liq ijodiy jarayonlarni tadqiq etish, o'ziga xos yo'nalishlarni aniqlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

ASOSIY QISM

Har bir xalqning o'z bayramlari, sayil va tomoshalari, urf-odat, milliy qadriyatlar ko'p asrlik tarixga ega. Urf-odat, an'ana va bayramlar har bir xalqning o'zligini, uzoq asrlik o'tmishini, uning orzu-umidlari, an'ana va qarashlari, milliyligining aksidir. Bayramlar, turli ommaviy tomoshalar insoniyat tamaddunining ajralmas bir qismi, nomoddiy madaniy merosi hisoblanadi.

Bayramlar, ommaviy tomoshalarni tashkillashtirish insoniyat madaniyatining ajralmas bir qismi hisoblanishi va madaniy ruhiyatni poklashiga doir olimlar turli fikrlarini aytishgan. Bayram madaniyati – bu inson faoliyatining ancha mustaqil sohasi bo'lib, u nafaqat xalq ijodiyotini, ijtimoiy hayotni, etnogenezni o'rganish nuqtayi nazaridan, balki umuman xalqning moddiy va ma'naviy madaniyatini o'rganish uchun ham muhimdir¹. J. Huizinga ham milliy va muqaddas harakatlar bayram doirasida bo'lishini ta'kidlaydi. Hamma davrlarda ham aholi o'zlari uchun muqaddas hisoblangan ziyoratgohlariga quvonch-u tashvishlarini birgalikda ifodalash uchun yig'iladi². Teatrlashgan ommaviy bayram tomoshalar ssenografiyasi deganda, avvalo, ochiq maydon, ya'ni amfiteatrlar tushuniladi. Fazoviy makon ostidagi jarayon deyilganda, ma'lum bir bezatilgan tasvir va dastur asosida harakatlanuvchi turli blok asosidagi ketma-ket tomoshalar tushuniladi. Ommaviy teatrlashgan tomoshalar teatr san'ati bilan chambarchas bog'liqdir, teatrdagi qonun-qoidalar rejissura, dramaturgiyadagi aktyor va ssenografiya elementlari ommaviy bayramlarda mavjud. O'rta Osiyo davlatlarida ommaviy teatrlashgan bayram va festivallar, asosan, ochiq osmon ostida, maxsus qurilgan aylana shaklidagi yoki ellips shaklidagi maydonlarda o'tkazilishi ommalashgan. Yana bir o'ziga xosligi an'anaviy shaklga aylanib qolgan bayramlarning, asosan, tarixiy ahamiyatga ega joylardagi old qism maydonlarda o'tkazilishi hamda qir-adirliklarda o'tkazilishi urfga aylanganligini payqash qiyin emas. Bunday bayramlar teatrlashgan ommaviy shaklda nishonlanadi, sahnaga esa ssenograf rassom tomonidan maxsus dekoratsiyalar quriladi, bunday bayramlar siyosiy va milliy bayramlar deb ataladi. Xalqaro darajadagi bayram, festivallar ommaviy teatrlashgan shaklda o'tkaziladi, bunda ham bayram tabiatiga mos ravishda rassomlar tomonidan keng masshtabdagi sahna bezaklaridan foydalaniladi. Bunday bayramlar, fikrimizcha, an'anaviy bayramlar turiga kiradi. Qolaversa, hududlarda an'anaga aylangan turli shakldagi ochiq maydonlarda o'tkaziladigan ommaviy bayramlar ham mavjud. Bu tadbirlar ko'proq sayil, turkiy xalqlarning xalqona o'yinlari, „Uloq“³, milliy taomlar va hunarmanchilik ko'rgazmalari tashkil etilishi bilan alohida ajralib turadi va an'anaviy milliy bayram turiga kiradi. Turkiylar haqida gap ketar ekan, bugungi kun Turkiy davlatlar o'rtasida madaniy va iqtisodiy hamkorliklar kengaymoqda. Turk xalqlari qadimdan geografik va madaniy jihatdan keng hududlarda xususan, Sharqiy Osiyo, Markaziy Osiyo, Kichik Osiyo va hatto Sharqiy Yevropagacha tarqalgan. Ularning madaniyatlararo aloqalari asosan ko'chmanchilik madaniyati, savdo yo'llari, diplomatik va harbiy faoliyat orqali rivojlangan. Miloddan avvalgi I ming yillik oxiri va milodiy I ming yillik boshlarida shakllangan qadimgi turkiy qabila ittifoqlari – Xunnlar, keyinchalik Gokturk (Turk) xoqonligi — Sharqiy Osiyo va Markaziy Osiyo madaniy hayotiga

¹Литвинова М. Классификация и типология массовых праздников и зрелищ. Белгородский государственный институт искусств и культуры: Серия Философия. Социология. Право. 2012. – № 14 (133). Выпуск 21. – Стр. 191.

² Попова В. Праздник как социокультурный феномен. – Екатеринбург: Уральского университета, 2017. – Стр.9.

³ **Ko'pkari** (yoki uloq) — Markaziy Osiyo xalqlarining eng qadimiy, mardlik va jasoratni sinovdan o'tkazuvchi milliy ot o'yini.

chuqur ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda Turkiy millatlarni birlashtirish yolida turli yo'nalishlarda: san'at, madaniyat va strategik iqtisodiy hamkorliklar yo'lga qo'yildi, jumladan, Qirg'iziston davlati tashabbusi bilan „Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari” tashkil qilinishi va o'tkazilishi globallashuv davriga munosib xarakterdir.

Turkiy davlatlar geografik haritasi

Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari – etnik sport turlari bo'yicha xalqaro musobaqa hisoblanadi. Musobaqa Markaziy Osiyo ko'chmanchi xalqlarining milliy o'yinlari asosida tashkil etilgan. Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari etnosport va etnik-madaniy harakatni insoniyat sivilizatsiyasi merosi sifatida rivojlantirishga qaratilgan. Mazkur o'yinlarni o'tkazish tashabbuskori Qirg'iziston hisoblanadi. 2012-yilda Bishkekda bo'lib o'tgan Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashi (hozirgi Turkiy davlatlar tashkiloti) sammitida Qirg'izistonda o'tkazilgan birinchi Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari to'g'risidagi „Bishkek deklaratsiyasi” imzolangan edi. 2014-yilning 9-14-sentabr kunlari Qirg'izistonning Cho'lponota shahrida birinchi ko'chmanchilar o'yinlari bo'lib o'tdi. Dastlabki musobaqada sportning 10 turi bo'yicha o'tkazilib, unda 19 davlatdan, jumladan, O'zbekiston vakillari ishtirok etdi. 2021-yil dekabr oyida Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari YUNESKOning Insoniyat nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritildi. Bugungi kunda Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari ko'chmanchi xalqlarning sivilizatsiya va sportga oid merosini namoyish etish, turli mamlakatlar xalqlari o'rtasidagi madaniy aloqalar va o'zaro hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi o'ziga xos maydonga aylandi.

2026-yil VI Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari Qirg'izistonning Issiqko'l viloyatida ochilishi o'tkazildi. Musobaqada 90 ta mamlakat ishtiroki va 3mingga yaqin sport ustalarining bellashuvi qayd etildi va asosiy Bishkek va Cho'lpon-Ota shaharlarida davom etirildi. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi ham munosib ishtirok etdi, qolaversa ochilish marosimida Davlat rahbarlarining ham ishtiroki tadbir nufuzini oshirishga xizmat qildi.

World Nomad Games 2026

Davlat rahbarlari va davlat birinchi honimlari (Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari - Bishkek. 2026)

Bayram tomoshasining ssenografiyasi o'ziga hos texnologik hamda badiiy jarayonlari, tadbirning umumiy ssenografiyasining g'oyasi turkiy xalqlarining tarixini eslatuvchanligi, aktyorlarning etnik pantomimik raqslari, dekorativ liboslar, rekvizit hamda zamonaviy yoritish texnikalari, dron, grafik gologrammalar va jonli ijrodagi otlar chiqishi tadbirning asosiy funksional tayanchiga aylandi. Orqa fon ekranidagi panorama va undagi epos hamda mifologik tasvirlar o'ziga xos ramziy ma'noni bergan, qolaversa, fondagi tog'lar va sharsharalar, **Tangritog**⁴ **tizmalari**, vizual⁵ harakatlanuvchi tasvirlar bu loyihada texnologiya, san'at va madaniyat uyg'unlashuvining o'ziga xos hamkorligini ko'rsatib berdi. Demak, bugungi zamonaviy globalshuv davrida san'at va madaniyat sohalarida kerakli o'rin egallayotgan fizika va kimyo hamda, elektron texnologiyalarning o'rni oshib bormoqda. Sababi, turli dron shoulari, yonish grafikasi, lazerli texnikalar hamda turli shakldagi pirotexnikalarning qo'llanishi tomoshaning badiiy kompozitsiya jarayonini kengaytirmoqda.

⁴ **Tyan-Shan tizmalar** — Markaziy va O'rta Osiyodagi eng yirik, baland va uzunligi bo'yicha ulkan tog' tizmalari sistemasidan biridir.

⁵ **Vizual kuzatish** (lot. visualis -ko'rish...)

Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari- Bishkek. 2026

Tomosha dasturidagi sportchilarning chiqish sahnasi palovikida turkiy xalqlarga oid milliy naqsh aks etgan grafik tasvirlar va ularning o'zgaruvchan dinamikasi dasturni o'ziga xos milliy uslub va an'analaridir. Tomoshaning asosiy dasturida aktyorlar jamoasidan tuzilgan chiqishlar, undagi xalq og'zaki ijodi, doston hamda afsonalarni voqelik asosida ijro etilishi, qolaversa, umummilliy liboslarning konstruksiyasi va texnologik kompozitsiyasi, undagi kontrast va kolorit ranglar va tarixiy ko'rinishi go'yo undagi ko'chmanchi xalqlarning ijtimoiy hayoti, san'at va madaniy urf-odatlarini ochib bergan. Yana bir jihati tadbir o'tkazilgan joy o'ziga xos o'tov shaklida bunyod qilinganligi sahnaning makoni va umurturkiy xalqlarning birdamlik, qarindoshlik rishtalari bildirib turishligi o'ziga xos jihatlaridir.

Xulosa va taklif

Turon xalqlarining hududiy jihatdan qadimdan Buyuk ipak yo'lida joylashganligi sababli bu yerda hunarmandchilikning ko'plab sohalari, san'at va madaniyat, umummilliy qarindoshlik an'analari rivojlangan. Shu bilan birga, aholi san'at va turli marosim, sayil va tantanalarga e'tiborli bo'lgan. O'rta Osiyo hududining qadimgi marosim va bayramlarida zardushtiylik (otashparastlik) va islom kabi diniy qarashlarning uyg'unlashgan elementlarini va ushbu elementlarning ba'zilar hozirda ham saqlanib qolganligini ko'rish mumkin.

Ilmiy maqola mazmunan Turkiy xalqining milliy bayram tomoshalari ssenografiyasini butun sharq va g'arb miqyosi bo'yicha qamrab olgan bo'lib, u aynan ommaviy tomoshalar ssenografiyasidagi xususiyatlarining muhim jihatlari hali yetarlicha o'rganilmaganligidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Литвинова М. Классификация и типология массовых праздников и зрелищ. Белгородский государственный институт искусств и культуры: Серия Философия. Социология. Право. 2012. – № 14 (133). Выпуск 21. – Стр. 191.
2. Попова В. Праздник как социокультурный феномен. – Екатеринбург: Уральского университета, 2017. – Стр.9
3. <https://www.bbc.com/uzbek/articles/cp84m40zevpo/lat>